

vané v obšírné studii »Ueber das sogenannte Erkenntnisproblem« (strana 235) »schématem psychologickým«. Otiskujeme je na straně 532.

Nelson užívá s oblibou těchto schémat, která dobře znázorňují jeho kritický postup a vzájemnou souvislost jeho hlavních tezí v rozličných oblastech. V rozpravě »Ueber das sogenannte Erkenntnisproblem« jsou ještě dvě podobná schémata, která osvětlují stanovisko Nelsonovo jednak o rozlišení reflexe od bezprostředního poznání, jednak o metafyzice. Připojujeme je v této souvislosti; na základě toho, co jsme dosud probrali o rozdílu reflexe a rozumu (Vernunft), je zcela jasné schéma, které Nelson sám nepojmenovává — snad na rozlišení od ostatních je vhodný, ač ne zcela přesný termín »schéma logické«; ukazuje, jak Nelson rozlišením reflexu a rozumu uniká jednak tomu, co nazývá »chybou teorie poznání«, jednak jiným chybám dogmatizmu (Ueber das sogen. Erkenntnisproblem, 112); toto logické schéma otiskujeme na straně 533. Schéma »metafyzické« (»Ueber das sogenannte Erkenntnisproblem, 372), otiskujeme už zde, na straně 534, třebaže bude třeba, abychom se k němu ještě vrátili v závěru o noetických názorech Nelsonových, k němuž dojdeme v další části své rozpravy, zejména až probereme, jak se v Nelsonově pojetí jeví tak zvaný Humeův problém.

ROZHLEDY.

PO PSYCHOLOGII.

FRANTIŠEK KREJČÍ:

Nemožná psychologie.

M. Rostohar: Studie z vývojové psychologie. Díl I. 518 str. + XLI tabulek obrázků. Brno 1928. Spisů filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně č. 25. Cena 50 Kč.

Dlouho napínaná zvědavost odborníků, kteří neměli a nemají příležitost sledovati činnost páně Rostoharovu na univerzitní katedře bezprostředním názorem a proto čekali na nějaký jeho projev literární, jest po čtrnácti asi letech upokojena knihou, o níž referujeme. Podle předmluvy je to první část studií, rozvržených na několik dílů a má býti zároveň svou první polovicí úvodem k dílům ostatním. Pojednává tedy, jak auctor sděluje v předmluvě, o teoretických základech vývojové psychologie, nikoliv však — to poznamenávám já — soustavným,

vyčerpávajícím výkladem principiálních předpokladů, tak aby jeho stanovisko přesně se odlišilo od jiných, nýbrž namáhá se kritickým přehledem směrů psychologických, které se mu zdají nejdůležitějšími, odbýváje ostatní, starší směry jen »několika poznámkami, jež arci nemohou stačiti k jejich spravedlivému ocenění«.(!) To je ovšem věc dosti podivná, poněvadž podle vlastního přiznání auktorova mezi těmi jen letmo uváděnými směry jsou některé významné a ty přece by podle obyčejného rozumu patřiti měly k těm důležitějším! Ale auktor vysvětluje a zároveň omlouvá tuto věc tak, že byl nucen rukopis značně zkrátiti, aby tato dosti nákladná práce mohla vyjít tiskem.

Nechám nerozhodnuto prozatím, zdali takovéto vysvětlení postačí na omluvu a zdali je vůbec přípustné ve vědeckém díle: Auktor stejným způsobem omlouvá také jiný nedostatek, ke kterému se sám přiznává jakožto nedostatku, že i v druhé části leccos vynechal, takže nepodává všech výsledků svých experimentálních studií o vývoji zrakové představy, které tvoří obsah této části. Vyslovuje při tom naději, že se mu snad podaří tento nedostatek nahraditi při jiné příležitosti. To je dvojnásob na pováženou, neboť pokus (experiment) znamená něco pro vědu jen svým výsledkem a neuvedou-li se všechny výsledky, je to zrovna tak málocené jako kdyby se neuvedly výsledky žádné, což by pak ovšem znamenalo, že bylo experimentováno nadarmo, že se buď v zařízení experimentů nebo v interpretaci výsledků stala chyba. Což, kdyby mezi těmi neuvedenými výsledky byly takové, jimiž by výsledky uváděné byly anulovány? Možnost taková zde je a činí všechny studie auktorovy o vývoji zvukové představy a priori problématickými.

Než nechci svůj posudek o Rostoharově práci zakládati na těchto povážlivostech, které zaráží čtenáře dříve, než sezná obsah celého spisu. Auktor je Slovinec a je možno — aspoň musíme tuto možnost připustiti — že tou povážlivostí je vino nedosti přesné ovládnutí češtiny, jakož vůbec auktor po této stránce, pokud jsem měl příležitost za svého pobytu v Praze seznati, nikdy zvláště nevynikal. Snad chtěl říci to, co my označujeme slovem *důsledky*, t. j. že neuvádí všechněch důsledků svých pokusů pro teorii psychologickou anebo pro praxi psychotechnickou. Tu ovšem by měl voliti jiný širší výraz na př. »rezultát«, nebo »výtěžek«. Nebudeme tedy bráti výrok auktorův doslovně a činiti z toho závěry o ceně práce už teď.

Nežli přejdeme k meritu práce, musíme si ještě jedné věci všimnout, která mohla býti také po případě považována za povážlivost! Auktor označuje své studie jakožto studie z vývojové psychologie. Klade tedy na toto epiteton důraz patrně proto, aby svoje stanovisko precizoval proti směrům, které se v psychologické systematice vyskytují: jinak by se spokojil s označením: studie psychologická nebo studie z psychologie. Co tedy míní vývojovou psychologií, když mu pouhá psychologie nepostačí k předběžné orientaci o jeho pokusech? Mně to není jasné; poněvadž tomu, kdo se hlásí k psycho-

logii biologicky orientované, ať už s jakýmkoli výhradami, jako auktor, rozumí se samo sebou, že psychologie empirická, vědecká musí svou teorii zakládati na principu vývoje tak jako každá jiná věda, jejímž předmětem jsou děje a ne pouhé abstrakce a vztahy. Dnešní stav psychologie je ten, že jsouc empirická, tím samým jest vývojová. Systémy psychologie vývojové se nepíší a užije-li se toho slova, pak se tím chce označiti něco jiného než směr psychologie charakterizovaný tak, že je založen na principu vývoje. Obyčejně se tím míní — a v tom významu má slovo to určitý, dnešnímu stavu psychologie odpovídající smysl — větší menší část konkrétní, individuální nebo rodové psychologie, v níž se vypisuje duševní život určitého jedince nebo rodu nebo třídy v celkovém vzrůstu a vyspění anebo jen po některé stránce (biografie, psychologie anarchisty, dítěte, citový vývoj, atd.) a je pochopitelné, že takto se mluví o duševním vývoji hlavně v pedagogice, historii umění, ve filozofii dějin.

Něco podobného tanulo snad na mysli také p. auktorovi, když své studie nazval vývojovými, a mohli bychom se tímto vysvětlením slova spokojiti, kdyby v předmluvě nebylo prozrazeno, že experimenty se týkaly vývoje zvukové představy. To ovšem spadá nikoli do konkrétní, nýbrž do abstraktní psychologie a naše vysvětlení tu odpadá. Musíme se tedy ohlédnouti, jak auktor svou vývojovou psychologii a tím zároveň své teoretické stanovisko při experimentování určuje.

Přesnou definici nepodává nikde v knize přítomné, ale na straně 72. na počátku druhé části charakterizuje *per longum et latum* vývojovou psychologii jako analyticko-srovnávací, která se snaží zachytiti psychický vývoj v celkových obrysech, všímajíc si typických jevů života lidského i zvířecího... Zastavme se u tohoto výroku. Na první pohled je patrné, že výrok ten jakožto definice naprosto nedostačí — tím neříkám, že auktor jej jako definici vyslovil, ale nemohl by brániti nikomu, aby jej jako definici bral, když jest pronesen takovou formou. Pro nás je vývojová psychologie anebo řekněme určitěji, vývojovost psychologie charakterizována tím, že v její teorii je prvek soustavy zároveň prvkem vývojovým. Tím jest úplně a beze zbytku vyjádřena podstata nové psychologie, té biologicky orientované, proti starším směrům, které pracovaly s pouhými abstrakcemi od skutečného života odtrženými tak, že psychologovi takovými teoriemi vycvičenému skutečný život zůstával cizí a nepochopen. Auktor se také zcela správně na mnohých místech své knihy proti takové psychologii vyslovil. Víc nemusí se k charakteristice vývojovosti nové psychologie říkat; vše, čím se liší od starší psychologie a všechny její přednosti jsou v naší definici zahrnuty a jenom proto, že se myslelo a někde až dosud myslí, že v oboru duševního dění nelze vytknouti takový jednoduchý zjev, jenž by mohl býti považován za prvotní stadium vývoje duševního anebo že se takový prvek ani předpokládati vůbec nedá, mohly se staré názory tak dlouho držeti a všeliké »směry« v psychologii vyvolávati. Avšak

biologická orientace, trojstránkovost jevů duševních a chápání dějů duševních jako uvědoměných reakcí tělesného organismu (= behaviorizm, aktivizm) učinily všem ostatním směrům, které na empirii založeny jsou, činí nároky platiti za vědecké, nadobro přítrž.

To však, čím Rostohar charakterizuje svou vývojovou psychologii, netýče se podstaty vývojovosti, nýbrž pouze metody, která může býti společná nejružnějším směrům. Nemůže tudíž sloužiti za odlišovací znak pro žádný směr. Každá psychologie musí býti analytická a má býti srovnávací. Tato poslední vlastnost jest zahrnuta ovšem již ve vývojovosti a vývojová psychologie bez srovnávání nedostala by se k vývoji rodovému. Avšak na to se nesmí zapomenouti, že vývoj je syntéza! a když už máme pojem vývojové psychologie a chceme jej držeti, nesmíme také zapomenouti, že ji tím prohlašujeme za syntetickou. Pokud je dnes psychologie tím samým vývojová, musí psychologie býti i analytická i syntetická, jak tomu chtěl Spencer a jak on také skutečně psychologicky systém dělí na část analytickou, kterou se dobírá psycholog prvků, jakožto nejjednoduších abstrakcí, a část syntetickou, kterou se z prvků vývoj rekonstruuje až k té skutečnosti duševního života, od jejichž složitých dějů analiza psychologická začla. Jest tudíž výrok Rostoharův, u něhož jsme se zastavili, nejen nepostačitelny ale zároveň nesprávný.

Ale Rostohar charakterizuje dále, resp. rozvádí a vysvětluje citovaný výrok obšírně, jenom že tím vším nevysvětluje pojem vývojovosti, nýbrž pouze vykládá metodu srovnávací, kterou prý rekonstruuje ve všeobecný vývoj psychického života. Při tom podotýká, že v psychickém životě jsou změny, jež nelze jinak chápati než vývojově. Naprosto nechápu, proč to auktor s takovým důrazem vytýká a co tím má býti pověděno nového po tom, co bylo dosud řečeno. Vždyť změna každá, ať je sebe nepatrnější, znamená už sama vývoj, poněvadž tu musí býti něco, co se mění a to něco se měnícího zároveň se tím samým vyvíjí — vývoj, toť neustálá změna, ať to jde k horšímu nebo k lepšímu. Musí se tedy každá změna v duševním životě člověka chápati vývojově. Poněvadž pak se vše děje v životě zákonitou nutností, záleží vývoj právě v tom, že změny bezprostředně po sobě jdoucí chápeme v této příčiné souvislosti, předpokládajíce vždy něco, co těmito změnami zůstává netknuto, pokud aspoň změny ty trvají, čili pokud je pozorujeme. Platí-li to však o veškerém dění duševním, je zjevno, jak je tím málo řečeno, vlastně nic, k charakteristice »vývojové« psychologie, když se řekne, že jsou v duševním životě změny, které nelze jinak chápati než vývojově.

Nato kritizuje auktor dosavadní srovnávací psychologii. »Čím více prý« — (čtete na str. 73) pronikáme experimentálním zkoumáním do vývojových pochodů psychických, tím více je jasno, že posavadní srovnávací psychologie podává jen úlomky skutečného vývoje asi tak, jak archeologie nasbíranými reáliemi podává jen fragmenty skutečných

dějin. Proto je také vědecký obraz takové vývojové řady, ať ji stanovíme u individua či u masy, vždycky skreslen«. Podle auktoru tedy, jak vyplývá z užitého přirovnání s archeologickými nálezy, o jehož případnosti nechci teď se přesvědčovat, ale o níž pochybuji, dosavadním srovnáváním nedá se nalézt souvislá, bezmezerová řada vývojová, skutečnosti odpovídající, poněvadž schází objektivní měřítko, jímž by se přesně dalo stanovit, které stadium bylo dřívější a které pozdější, poněvadž dokonalejší. Těchto nesnází a nedostatků z nich pocházejících musí se vývojová psychologie vyvarovati, chce-li se státi časem eksaktní vědou a zaměnití nynější všeobecné a mnohdy i plané dohady a koncepce za pozitivní poznatky o podstatě psychického vývoje.

To je docela správně souzeno; ale všechno záleží na tom, jakým způsobem chce vývojová psychologie tomuto úkolu dostáti a jakou cestou má možnost tyto nedostatky odstraniti. O tom auktor nepovídá na str. 74. nic určitého nýbrž odpovídá na otázku právě takovými nejasnými, nepozitivními všeobecnostmi, jako to vyčítá dosavadnímu srovnávání v psychologii. Bude prý nutno prozkoumati jednoduší a snazší případy psychického vývoje eksaktně po všech stranách a od nich pokračovati až po výzkum složitějších forem psychického vývoje... Chceme-li proniknouti do vývoje tak složitých jevů jako na př. do **duše(!)** individua nebo psychologických jevů kolektivních, je jistě nutno znáti nejdříve vývoj jednotlivých, relativně jednoduších psychických jevů, jako jsou jednotlivé psychické funkce individuální, přístupné direktnímu pozorování.

Budiž; ale rád bych věděl, jaký je potom vlastně rozdíl mezi dosavadním srovnáváním v psychologii a mezi tím, jaký má býti v psychologii rostohárovsky-vývojové? Jakým kriteriem určuje či může určovati srovnávací psychologie vývojový pořad jednotlivých stadií, čili jak určuje vzdálenost toho kterého prozkoumaného úseku vývoje on onoho stadia, jež považuje se za nejvyšší, za vyvrcholení duševního života, pokud ze skutečnosti je rozpoznatelná; — a jak určuje ta rostohárovská psychologie, které stadium, nebo která funkce, který jev psychického života je nejjednoduší a nejdřívější, aby se mohlo eksperimentálním zkoumáním postoupiti až k nejjednodušimu stupni té které funkce, toho kterého jednoduchého zjevu? Přece nečiní to abstrakcí, metodou, proti které se auktor tak důrazně ohradil, poněvadž tím ztrácí se pevná půda skutečnosti pod nohama a abstrakce visí ve vzduchu bez záruky, že a co jim ve skutečnosti vývoje odpovídá! Či nemá srovnávací psychologie v té příčině nic a je odkázána na spásu se strany vývojové psychologie?

Zde je něco, na co dr. Rostohar úplně zapomněl, na co zapomenouti je v oboru psychické vědy hřích neodpustitelný, zvláště u přívržence psychologie orientované biologicky. Zapomněl zde, při tomto výkladě (jinde na to pamatoval), že duševní život nedá se od svého podkladu fyzického ve skutečnosti odtrhnouti. Ve zkušenosti není

žádný duševní život dán sám o samotě; ve zkušenosti je dán život psychofyzického individua. Můžeme jej pozorovati po stránce duševní, můžeme jej pozorovati jen po stránce hmotné, ale když hledáme, což je právě cílem vědeckého zkoumání, jak také auktor přiznává, když hledáme zákonitost vývojovou, nesmíme pustiti ani při duševní stránce podmíněnost její životem organismu tělesného se zřetele, ani při tělesném vývoji jeho paralelnost s duševním. Proto nemůžeme ani srovnávací ani jakoukoli jinou metodou rekonstruovati jiný vývoj než psychofyzický. Po stránce fyzické jest tento vývoj přístupen pozorování objektivnímu a paralelní průběh obou stránek činí možným, aby se tělesný vývoj, jak je ve své odstupňovanosti dán ve zkušenosti, činil kritériem, měřítkem odstupňovanosti duševního vývoje. Tak to činila, jak se samo sebou rozumí, všechna dosavadní srovnávací psychologie. Viděla fyziologické podmínky nejnižšího stadia duševního života a viděla, že bez těch podmínek nebo porušením jich život duševní se mění po případě mizí a tak potom snadno a s velkou pravděpodobností mohla vývojovou řadu beze zbytku a mezer kontinuálně sestaviti. A nemá jiného kritéria ani vývojová psychologie Rostoharova, jímž by určila nejdřívější, základní, prvotnou formu nějakého sebe jednoduššího jevu psychologického, než zase na základě podmínek jeho v organismu tělesném, tedy kritériem naprosto stejné, jako ho užívá a to zcela správně, s logickou přesvědčivostí psychologie srovnávací. Tož opakují, jaký je rozdíl mezi dosavadní srovnávací a vývojovou psychologii?

A ještě bych rád zvěděl, co může prospěti k pochopení celkového vývoje individuálního nebo kolektivního experimentální vyzkoumání vzniku a růstu jednotlivých jednoduších jevů duševních? Auktor zkoumá vývoj zrakové představy z vjemů až k její vyspělosti a míní, že bude třeba také všechny ostatní jednoduché složky duševního dění podobným způsobem od vzniku až k dokonalosti prozkoumati. Předpokládá, že se to podaří s náležitou eksaktností, ptám se, je odtud možno vzíti kritérium k stanovení dokonalosti stupnice celkového vývoje anebo vývoje složitějších úkazů, když je přece známá věc, že na vyšším čili pozdějším stadiu bývají některé funkce, některé činnosti méně vyspělé než v stadiu notoricky nižším, že nebývají všechny funkce stejnoměrně vyvinuty a že nejnižší stadium může některou činností daleko předčítí stadium konečné? (smyslové vnímání u zvířat, paměť atd.) Jak je tudíž možno od prozkoumání takových jednotlivostí postoupiti k složitějším a zachytiti vývoj psychických pochodů v jejich skutečném průběhu? (str. 75).

Tyto pochybnosti nebere si auktor k srdci. Je pevně přesvědčen a také to s příslušným důrazem prohlašuje, že je to jediná cesta, která vede k vědeckému pochopení podstaty psychického vývoje. Není třeba prý dokazovati účelnost takového postupu, jeho užitečnost a správnost této experimentální metody. »Chci ukázati na konkrétních výsledcích vlastního zkoumání, že je to cesta dobrá.«

Nezbývá než se s tím spokojiti, pochybnosti prozatím nechati in suspenso a obrátiti se k auktorovým pokusům. Myslél bych, že po tom všem uvažování, o němž bylo referováno, auktor také hned k pokusům přejde. Ale nastojte! místo toho je tu § 30. s nadpisem »Co rozumíme psychologickým vývojem?«! Teď najednou, když se bylo toho tolik napovídalo o psychologii vývojové a srovnávací, a když byly i předmět i úkoly i metoda této psychologie dosti podrobně, ač nikoli jasně a přesně, stanoveny, pocítí auktor potřebu dorozuměti se o ponětí psychického vývoje! Vždyť se nemůže jím rozuměti nic — vezmeme-li to po logicku — co by neplynulo samo sebou z ponětí vývojové psychologie — ovšem, byla-li přesně a správně vydefinována. Zdá se snad samému auktorovi, že tomu tak není, anebo přelétl i jeho důvěřivě spokojenou tvář stín těch pochybností, které jsme byli nuceni vysloviti? Uvidíme.

Abychom porozuměli tomu, co auktor rozumí psychologickým vývojem, musíme si předně uvědomiti, že se nevyjadřuje dobře česky; jinak by nemohl napsati, že vývojem v psychologii lze rozuměti dvě zcela různé věci. Chtěl patrně říci, že vývoj v psychologii záleží ve dvou pochodech nebo že zahrnuje, obsahuje dvě složky, dva momenty. Vývoj však může míti význam jen jeden, musí býti jednoznačný (eindeutig) jako každý pojem. Ale to jen tak mimochodem. Abychom porozuměli, co auktor míní psychologickým vývojem, musíme rozlišovati pojmy: psychický útvar, psychická struktura, psychická funkce. Dále jest činiti rozdíl mezi útvarem psychickým a jednotlivými akty představovými, jež zpřítomňující nám určitý obsah, k útvarům vedou. Přejchod od jednoho aktu ke druhému neboli pohyb, jenž »tvoří část té psychické celistvosti, jež se má vytvořiti jako adekvátní obraz konkrétního dojmu«, dá nám, abstrahujeme-li jej od aktů a jejich obsahů, pojem představové funkce, již přesně odlišovati jest od psychické formy čili představy v širším smyslu.

To je hotový labyrint pojmů v jediném odstavci a činí to dojem, jako by si auktor nevěděl s tím vším rady a jako by mu samotnému nebyla věc dosti jasná, když ji nedovede jasně pověděti. Snad i zde mu vadí nedostatečná znalost češtiny. Nečiní rozdílu anebo jej snad nezná, mezi slovy: představovací a představový a neumí zacházeti se substantivy verbálními, jako je představování. Prostřednictvím těchto slov troufal bych si najít Ariadninu nit k vyproštění se z pojmového nerozumitelného labyrintu odstavce 20; ovšem nemohl bych zaručiti, že tím vystihuji úplně myšlenku auktorovu. Řekl bych: k psychickým jevům náleží představování a mezi činnostmi psychickými jest činnost představovací, jež záleží v tom, že od jednotlivých aktů, v nichž si uvědomujeme dojmy téhož obsahu (= opakované vjemy téhož předmětu nebo děje) a které tudíž možno zváti akty představovacími, postupuje se k utvoření složitějšího útvaru představovacího tím, že se předchozí jednotlivé akty představovací integrují v útvar celistvý,

v němž jsou nějakým způsobem (prozatím neříkám jakým) všechny předcházející akty jednotlivé zahrnuty a do něhož také všechny další akty tohoto druhu vúsťují. Obsah prvního aktu představovacího jest strukturou představovou, která zůstává pro všechnu další představovací činnost s obsahem prvního aktu stejnou, ale která se zároveň každým dalším aktem představovacím mění rozhojňujíc se — dle domnění auktorova — vždy o nový znak a to tak dlouho, až se vyrovná úplně obsahu dojmu, stávajíc se adekvátním obrazem vnímaného předmětu. Pak je představa hotova a více se nemění žádným novým aktem, leč by snad nastalo z nějakých příčin částečné porušení struktury.

Takto si představuje auktor postup představování, vznik a vývoj představy a myslí, že se o tom dá experimentovati. Z vylíčení mého je patrné, že tento pochod není totožný s tím, co nazýváme logickou abstrakcí, kterou vznikají p o j m y, ani s psychologickou abstrakcí, kterou vznikají obrysy a tak zvané představy obecné. Neboť základním předpokladem názoru auktorova o představování jest opakování téhož vjemu (obyčejně říká dojmu). Proto říká auktor, že každý stupeň následující musí býti znaky bohatší než stupeň předchozí a že nelze vývoj p o j m ů (!) spatřovati v ubývání znaků a odůvodňuje to věru klasicky: vždyť prý bychom pak musili každý regres a každý rozklad považovati za vývoj a tím bychom se dostali do rozporu se samými základy pojmu vývoje!

Nevycházíme z údivu. Ujišťuji auktora, že jestliže se kdy dostal do sporu se samými základy vývoje a nejen s těmi, nýbrž také se vším, abych tak řekl, vědeckým fundusem psychologie, který jest a musí býti stejný při jakémkoli směru psychologickém, a se vši logikou, je to zde v osudném odstavci 20. A kdyby se mu nejednalo, aby stůj co stůj pro své experimenty zjednal teoretický podklad, jímž by dokázal, že čas a práce na ně vynaložené nejsou zbytečně promarněny, uznal by to myslím sám. Dovolují si tak souditi, poněvadž vidím, v jakých se ocitá rozpacích, že jich nedovede zakrýt, když hledá východisko z bludiště, do kterého se svou vinou zapletl. Ale bohužel to východisko nevede na pevnější půdu a bezpečnější cestu, nýbrž hloub do bahna a houští, z něhož se experimentální studie Rostohárovny vůbec nemohou vybrati.

Aby zachránil sobě samému svůj pojem duševního vývoje vyrovnáním sporu mezi tím, že podle něho vývojem představy z původního dojmu obsah její roste, an mu znaků přibývá a mezi tím, že psychologie a logika vysvětlují vznik obecných představ a pojmů ubýváním znaků, ptá se na str. 77., zdali nezáleží při tom vývoj přece jen v postupném přibývání ne sice znaků, ale něčeho jiného? A odpovídá, bera útočiště k poměru obsahu a rozsahu pojmu, jak se o něm jedná v logice, že se zvětšuje jeho významovost — reprezentativní funkce. Je to sice „nepochybně“ vývoj svého druhu, naprosto odlišný od vývoje strukturálního, o němž právě se jednalo při vývoji představy; ale nad tím se auktor nijak nepozastavuje, ačkoli na téže straně řekl, že obě

formy psychického vývoje, funkcionální (takovou by byl ten vývoj pojmu abstrakcí) a strukturální (ten, jenž tvoří předmět experimentů) jsou reálně nerozdílnou jednotou.

Tato beznadějná matenice pojmů, kde čtenář nikdy neví, co si má tím kterým termínem psychologickým mysliti a kde se pořád a pořád vtírají pojmy dosud nevyložené a slova ve významech neobvyklých, rozmnožuje se a můžeme říci, vyvrcholuje tou okolností, že auctor neuznal až dosud za vhodné definovati svůj pojem představy. To je veliká chyba, neboť jsouce necháváni v nejistotě o podstatě představy, nemůžeme ani těch výtěžků auctorových studií přijímati a uznati bez výhrady a skepse, když by se shodovaly s důsledky, které plynou z ponětí představy, které my uznáváme za pravé. Je známo, že význam představy je v různých dobách vědecké práce psychologické a v různých směrech psychologických různý. Jinou má představu Herbart, jinou Wundt, jinou asocianisté a jinou máme také my. Rostohar mluví, jak už bylo připomenuto, o představě v užším a širším smyslu, někde ji ztotožňuje, jak jsme také už viděli, s pojmem, a představu obecnou s vjemem. To už je lavírování mezi různými významy slova představa a rozhodně nikterak chvalitebné se stanoviska vědeckého. Ale hlavní věc je, že takovouto neurčitostí o pojmu představy, je vědecká basis experimentů ohrožena. Auctor nemá, čím by na obranu svých pokusů čelil výtce, kdyby byla pronesena v ten smysl: pokusy auctorovy neobstojí při žádném ponětí představy, když by se důsledně aplikovala na způsob experimentování čili když předpokládáme, že se ho auctor důsledně drží ve své práci, ať je to ponětí Wundtovo nebo behavioristické nebo staré asocianistické.

Avšak my tuto výtku nečiníme, poněvadž jsme již upozornili na jeden nedostatek celé práce, jímž se stává výtka ta zbytečnou. Řekli jsme, že při jednom problému auctor zapomněl na psychofyzický paralelismus a na podmíněnost duševního života životem organismu. A to činí také zde. Nepodává definici představy, ale odtrhuje ji a její vývoj od fyziologického podkladu právě tak, jako to činili racionalisté a první asocianisté. Po každém vjemu zůstane v zúčastněném nervstvu nějaká stopa; to jistě připustí auctor, jinak by nemohla býti pochopena reprodukce. A tuto stopu neběře auctor ve výkladu vzniku a vývoji představy (mluveno s jeho stanoviska) v počet a to způsobuje docela nesprávné nazírání na celý představovací pochod, a tato nesprávnost přenáší se přirozeně na vše, co se na tom názoru zakládá. Rostohar udělal si schéma pro vývoj představy z počátečního dojmu (vjemu) a tím se řídil při svých pokusech. V tomto schématě jest stav předchozí měřítkem pro stav následující; to znamená, že musí pracovati s reprodukovánými stavy. Reprodukce však jest obnovení téhož anebo podobného stavu vědomí bez popudu a podmínkou, aby nastala, jest právě stopa v nervstvu. Nevíme sice dosud, jaká ta stopa v daném případě jest, ale na její kvalitě a kvantitě závisí bezpodmínečně také stav

vědomí, jenž na základě jejím vzniká. V ní jest jaksi uschován jako v gramofonu obsah, s nímž chce auktor experimentovati; tedy s touto stopou musí se experimentovati a při žádném experimentu, kde je činitelem reprodukce, nesmí býti zřetel ke stopě opomenut. Obsah původního vjemu se mění, když se mění stopa, a ta se mění za podmínek, daných nervovým ústrojím. Při tom velmi důležitou roli hraje poměr stopy k jiným stopám, který jest určen zákony asociačními (= reprodukčními), takže ani tento moment, vliv zákonů asociačních, nesmí býti vynechán.

Kdyby byl auktor definoval představu jakožto vybavený vjem, jako se to u největší části moderních psychologů — zvláště u biologicky orientovaných — děje, bylo by všechno hned jasno a viděli bychom, že auktor situaci ovládá. Takto jsme nuceni přesvědčiti se na samých pokusech, jak a pokud uvaroval se auktor výtek, jež z opomenutí přesné definice představ plynou, jak jsme je zde naznačili, ale auktorovi přímo neučinili. Je možno, že v praxi jsou vady teorie napraveny.

Metoda pokusů byla srovnávací, ale v jiném smyslu vzato, nežli o srovnávání mluvil auktor dosud a hned dodáváme, aby se předešlo nedorozumění, že v principu auktor počínal si při srovnávání správně, aby nedostatky metody introspekční pokud možno paralyzoval. Pozoroval nejprve to, co tvořilo předmět zkoumání (tedy ten vývoj představy z vjemů) u sebe sama, potom nechal to pozorovati u sebe samých několik osob psychologicky vyškolených, potom výsledky těchto introspekci srovnal a nabyv takto o zkoumaném předměti jakéhosi obrazu který se u všech pozorovatelů jevil stejný, či pokud se jevil stejný neb podobný, obrátil se teprve k zkoumání vývoje představy u dětí, které samy se pozorovati nedovedly. Aby získal přístup do jejich nitra a obdržel data objektivně pozorovatelná, použil k tomu za prostředek kreslířské znázornění vnímaného předmětu takto: nakreslil tužkou a pastelkami různobarevnými několik obrázků určitého složení (kombinace geometrických tvarů, trojúhelníka s kosočtvercem nebo šestiúhelníkem). Pak eksponoval žákům v nižší třídě jeden obrazec, upozorniv je, aby si ho dobře všimli, že ho budou muset nakreslit na papír. Mohli se dívat, jakkoliv dlouho, až by si tvar dobře zapamatovali. Potom jej nakreslili, jak si jej představovali (kreslili tedy vybaveninu). Kresba, jež se shodovala obsahově s originálem, byla auktorovi dokladem, že má žák představu úplně adekvátní s vjemem. Málo bylo případů, že se této adekvátnosti dosáhlo rázem při prvním pozorování. Kde nebylo této shody, pokus se opakoval tolikrát, až se shody docílilo. K technice kreseb se nepřihlíželo, hlavní věcí bylo, aby se shodovala tvarově a barevně.

Takovéhoto rázu jsou všechny pokusy, o nichž podává se zpráva v Rostoharově knize a není dlouhého uvažování potřebí, aby se poznalo, že se jimi dosahuje něco docela jiného, než k vůli čemu byly podniknuty. Auktor chtěl experimentálně zkoumati vývoj představy

z vjemu; ale experimenty týkají se paměti; neodpovídají na otázku, kterou si experimentátor položil: jak vzniká představa, její struktura a jak se mění trvalý útvar, nýbrž vyzírá z nich jedině a pouze, jak se děje analiza složitého dojmu (auktor tady mluví nepřesně o v z n i k u dojmu!) a jakou má zapamatování jeho trvalost — anebo stručně řečeno: možno tu něco zvědět o poměru obsahu vybaveniny a původního dojmu a snad také o poměru jejím k opakovanému vjemu nejbližší předcházejícímu. Ale na to experimentátor nepomýšlel a v tom směru výsledky svých pokusů neurčoval. Experimenty naprosto selhaly a kámen úrazu je při nich právě to indirektní pozorování vnitra cizího prostřednictvím kreseb. Řekl jsem, že snaha subjektivnost introspektivní metody, bez níž se při zjišťování faktů psychických psychologie neobejde, paralyzovati srovnávací metodou pomocí objektivně zkoumatelných pojmů psychického života, je vší chvály hodna a v principu správná. Avšak při Rostoharových pokusech nemůže vésti k cíli. Neboť nakreslení obrazu, který zůstane v paměti z jakéhokoli vjemu a který se vybaví zúmyslně, není objektivním datem nitra osoby, která jej kreslí (třebaže je objektivně pozorovatelný od experimentátora), nýbrž je zrovna tak subjektivní jako všechny projevy duševního dění. Nikdy nemůže býti zjištěno, že obrázek nakreslený odpovídá přesně tomu, co tane kreslícímu na vědomí a žádné přirovnávání kresby k pozorovanému předmětu tomu nepomůže. Tu by muselo být možno přirovnati kresbu k obrázku, jak tane kreslič na vědomí, což je absolutně jiné osobě nemožno. Pak ale není možno na základě poměru takových kreseb zkonstruovati vývoj představy (ve smyslu auktorově mluveno) a odкрыtí v tom poměru nějakou zákonost! Neboť ten nákras, jenž není uznán experimentátorem za adekvátní objektivnímu předmětu vnímání, může býti do nejmenších podrobností adekvátním představě kreslící osoby a naopak. Tu velice záleží na technickém provedení, jež Rostohar, jak víme, nechává zúmyslně nepovšimnuto. Žáček, který neumí kresliti náležitě aspoň tak, jak je pro tyto pokusy potřeba, může míti na mysli představu daleko adekvátnější, než bychom soudili dle jeho nákrasu. Možná, že by ten, který podal nejméně adekvátní nákras, při pozdějším opětém spatření eksponovaného obrazu nebo předmětu, spíš jej poznal a jeho totožnost s oním si uvědomil než ten, který třeba naráz podal nákras úplně adekvátní. Jaký tu vývoj, když pozorovatelná jest jen změna mezi dnešním a předchozím stavem a když ta změna v každé dvojici přirovnávaných stavů může býti jiného druhu a když to, co poměr kresby k originálu objektivnímu charakterizovalo dnes, zítra může býti zapomenuto? A jak je možno mluvit o stabilizování představy, resp. utvoření trvalého útvaru psychického, když rebus sic se habentibus není dosažitelná stabilita nákrasu? Řekne se, že nezáleží na tom, aby nákrasy se do detailů kryly, nýbrž na stabilitě podstatných znaků, a že pokusy byly podle toho zařízeny, aby charakteristický tvar a barva

byly podrženy, byvše jednou rozpoznány. Avšak které znaky jsou podstatné? a které jsou charakteristické? I to závisí při těchto pokusech na individuálních podmínkách a může se měnit u jedné a téže osoby!

S těmi nákresy tedy pokusům není poslouženo. Auktor odůvodňuje užití jich ponětím vžití neboli psychologického porozumění, kterýmžto slovem se prý od dob Diltheyových (teprv?) tento způsob proniknutí cizích psychologických jevů označuje. »Naplnující význam objektivního výrazu svými vlastními zkušenostmi zážitků dřívějších anebo novým prožitím týchž psychických pochodů, vystihujeme význam objektivního projevu.« (79) Avšak při interpretaci dětských kreseb v Rostoharových pokusech se naše vlastní dřívější zážitky ani nové prožitky nijak nemohou uplatnit. Docela správně poznamenává Rostohar, že z dětských kreseb samých o sobě není vývoj a přechod z jedné fáze do druhé dosti jasný; avšak nijak se to nejeví jasněji při-bráním a srovnáváním, získaným sebezpozorováním vlastním a osob jiných, umějících se pozorovati. Ty dvoje zkušenosti se doplňují, ale zůstávají vedle sebe, nesouvisí, aniž se při interpretaci kreseb pronikají. To je nejlepší důkaz, že by k nalezení toho, oč Rostoharovi běželo, stačilo úplně, co vypožoroval u sebe, a že tudíž experimentování s kresbami je nad míru nadbytečné, čili krátce zbytečné.

Výsledky pokusů jsou také podle toho bezvýznamné pro teorii psychologickou, přes všechnu snahu auktorovu, vytlouci z nich něco nového nebo něco, co by pomohlo rozřešiti nějakou záhadu. Nanejvýš by se mohly nějak využítovati v pedagogice, kde by potvrdily zkušenosti odjinud známé, ale dosud nezobecnělé; ale pravím jen »snad«. To rozhodnou odborníci experimentální pedagogiky. Když to vezmeme se stanoviska psychologie naší nehledíce k předpokladům teorie rostohárovské, tedy popisuje a zkoumá se v těchto experimentech jednak proces vnímání, jednak proces vybavování. Oba tyto procesy jsou známy ve svém průběhu z dosavadní psychologie bez experimentů a vysvětleny zákony asociačními, které auktor neprávem a nevědomky ignoruje snad v důsledku toho, že je proti mechanismu asociačnímu a vůbec proti asocianismu. Ale to by byl důsledek velmi úzkoprsý a nerozvážný; jeť přece docela dobře možno zamítati asocianism, který má jméno od toho, že zjednostranil a tak diskreditoval zákony tak zv. asociační, a uznávati platnost zákona reprodukce, kterýž je vlastně jediný základní a všeobecný zákon psychický — leč by ovšem měl někdo po ruce zákonost jinou. Než rozklady o tom vedly by nás daleko.

Rostohar za výsledek svých pokusů, pokud se týče vnímání, uvádí, že vjem nevzniká najednou, nýbrž postupně obracením pozornosti od jediné složky rozeznatelné ke druhé a syntezou těchto postupných dojmů. Při tom vidí se nucena (proč, to neříká) rozeznávati dojem od vjemu, což je naprosto proti obvyklé a odůvodněné terminologii psychologické; zároveň musí důtklivě varovati, aby se vznik představy

neztotožňoval se vznikem vjemu. To jsou všechno rozpačité nepřesnosti, vzniklé snahou, aby bylo vyvarováno vnitřním sporům při interpretaci dat pozorování. Když vezmeme ponětí vjemu, jak se obvykle vyskytuje v psychologické teorii a pokládáme vjem za složeninu počítkovou, jest věc hned jasna a není nebezpečnoství sporu nějakého. Když však Rostohar slovu počitek se vůbec vyhýbá, měl rozeznati dojem jednoduchý a dojem složený anebo vjem jednoduchý a složený. Pak by musel připustiti, poněvadž to z jeho pokusů je zcela zřejmé, že vjem jednoduchý vzniká skutečně jedním rázem a že jeho tvrzení o postupném tvoření vjemu platí jen o vjemu složeném. Potom by musel také připustiti, že každý vjem (každý dojem) v prvním okamžiku, anebo potud, pokud se jeho rozčleněnost nějakým způsobem nevetře do vědomí vnímatele, jest jednoduchý, t. j. chápe se jako nerozčleněný celek, a že do té doby, než pozornost se vzbudí k analýze viděného něčeho, vzniká skutečně rázem. Při tom by nesměl zapomenouti, jako to činí ve svých úvahách, na tu veledůležitou okolnost, že už při samém vnímání i jednorázovém, abych to tak nazval, intervenují vybaveniny a že na jejich intervenci závisí, uspokojí-li se pozorovatel nerozčleněným dojmem anebo pustí-li se do jeho rozboru. Neboť to shrnutí pozornosti oddělovaných od sebe složek (znaků) jest možné jen, když vjemy částečné, z nichž je složeno, se vybaví. K takovému popsání pochodu vrímacího není třeba žádných zdoluhavých experimentů a každá psychologie, vysvětlující rozdíl pouhého žití a vnímání, o tom poučí.

A zrovna tak objevil Rostohar po druhé Ameriku tím, co pokládá za výsledek svých pokusů o vzniku představy z vjemu. To je vlastně pozorování a popisování postupu vybavovacího, které může učiniti na sobě každý sám, jako to též učinil náš experimentátor. Vybavování není nic jiného, než navodění stejného nebo podobného stavu vědomí opáčením nikoli dojmu čili vnějšího popudu, jímž způsobem byl prvotní vjem, nýbrž opáčením téhož pochodu nervového (v čidlech, drahách vodivých a mozku), jak jej činí možným a podmiňuje stopa. Ten proces rozvíjí se zrovna tak, jako se rozvíjel při vnímání, tedy když budeme to označovati týmž způsobem jako auctor, řekneme: představa se vyvíjí (tvoří) zrovna tak, jako se tvořil vjem, a platí to stejně o jednoduchých vjemech i o složených. Při vzpomínání představu předmětu nebo děje rekonstruujeme týmž postupem, jako jsme vnímali jeho složky. Docela obšírně o tom jedním ve své psychologii při výkladu pozornosti a dovoluji si tam odkázati čtenáře, abych nemusel úvahu prodlužovati. O těch věcech byly také konány pokusy, ale trochu onačejší než ty, o nichž referujeme — bez prostřednictví kreseb!

Mezi výsledky svých pokusů uvádí auctor takové, k nimž nemá práva, tedy činí nedovolené závěry. Na str. 89. přirovnává počet případů, kdy zkoušenci měli hned po prvním nazírání téhož obrázku představu vyvinutou, jak se ty případy vyskytly při pokusech v různých třídách cvičné školy a u univerzitních posluchačů, činí tento závěr: »Po-
35*

dle mého mínění je doba mezi 10—15 rokem tím věkem, jenž znamená psychologický obrat ve způsobu pozorování žáka. Zde je hranice pasivního nečiného způsobu vnímání, kterou žák v tomto věku překročí a začíná vnímat předměty novým, konstruktivním způsobem.« Lapidárněji nelze dokumentovat bezcenost pokusů s kresbami než tímto závěrem, jež pokládá auktor za výsledek významný jak pro psychologa, tak pro pedagoga. »Je prý to doba převážně konstruktivní činnosti; žáci vnímají celivost předmětu proti vnímání převážně fragmentárnímu, ulpívajícímu na některých jednotlivostech a neschopnému pokročit od nejelementárnějších struktur k strukturám celistvým. S toho hlediska můžeme tento věk považovat za věk přelomu v obecném duševním vývoji žáka; neboť zde zasahuje do jeho duševního života konstruktivní činnost takovou měrou, že veškeré psychické pochody nabývají převážně tohoto ucelujícího rázu.«!!! To jsou, prosím, mnohoslovné, tu samou bezduchou věc dvakrát opakující fráze a pěkně by to dopadlo, kdyby se jimi chtěli řídit naši pedagogové při chystaných reformách školy. Ten pochod konstruktivní a analyzační je charakteristickou známkou k a z d é h o vnímání předmětu nebo děje; bez něho by ani jedno ani druhé nebylo možné. Tedy mluvit o převážném zasahání konstruktivní činnosti do duševního života v určitém věku, znamená generalizovat docela neoprávněně zcela jednoduchý základní proces psychický na veškeré myšlení — a z toho může vzejít jen nesmysl.

Myslím, že tyto poznámky postačí k celkovému zhodnocení knihy, které musí bohužel znít, že takhle se s prospěchem pro psychologii experimentovat nedá a že je to způsobilé do nazírání na duševní život a do pedagogické práce, pokud je odkázána na aplikaci psychologických poznatků, vnést nebezpečný zmatek. Indirektně naznačil to auktorovi již anonymní referent v Lidových novinách ze dne 12. října tím, že se o rozbor jeho experimentování nepokouší, přestává na všeobecných poznámkách, nic nepovídajících o hodnotě práce auktorovy, jako že je to práce ryze odborná ale zároveň poučná pro každého inteligenta, zejména pro biologa. Referent zabývá se jen úvodem, jenž prý dává tušit již svým obsahem i rozsahem, že se jím zahajuje celá řada úvah a prací, jež mají tvořit dohromady větší celek (to však říká Rostohar v předmluvě sám). Obsah úvodu je podán tak, že není patrné, zdali a pokud referent s Rostoharovým určením poměru psychologie a s jeho kritikou současných i dřívějších směrů souhlasí, a zdali to, co je v referátě podáváno jako správné, je zároveň přesným vystižením názorů auktorových (pokud se totiž přesně a určitě vystihnouti dají). Jen dvakrát vyslovuje referent přímo souhlas ale o věcech, které stanovisko Rostoharovo neurčují přesně, jednoduše z té příčiny, že se z důvodů uvedených v mém referátě jasně určit nedá. Proto také nemožno to, co referent z Lidových novin praví o g e n e t i c k é m hledisku v psy-

chologii, aplikovati na psychologii Rostohárovu a na základě toho hodnotu jeho experimentů nějak určovati kladným způsobem.

V podstatě stejným způsobem vyjadřuje se o významu Rostohárovovy práce referent Č. ve Vychovatelských listech č. 9., jenom že ještě »diplomatictěji« a zakrytěji. Správně prý R. se obrací proti dnešní psychologii orientované biologicky, která nedovede vystihnouti psych. pochodů vývojových pouhými analogiemi biologických pojmů. Třeba tu veliké opatrnosti. Než — dodává referent — třeba tu také určité bdělosti, aby s pojmy nebyla zároveň vyhazována prostě také biologická hlediska a přehlížena ona základní zkušenost, že biologické a psychologické spojeno jest v životní jednotu individuální. Mezi biologií a psychologií musí nastati určité poměrné vztahy. Jinak vydává se psychologie vždy v nebezpečí nereálnosti. Pak bude snad také spíše možno objasniti to, co nazývá auctor »kauzalitou celistvou«, »funkcí«, »intencionálním momentem«, »dynamickým dějem« a pod. Více hodnoty i významu nabudou pojmy jako »jakási účelnost, která jako tendence žene určitým směrem«. Není proto správné ztotožňovati orientaci přírodovědeckou s mechanistickou. Biologií užívané pojmy, jako diferenciace, regenerace a pod. mohou míti právě tak své pojetí psychologické jako morfologický obraz »struktury«, která není ani přčetnými obrazci a kresbami zvukových představ úplně vyčerpána a výhradně doslovně stanovena.« Souhlasíme; i s tím, že další části vývojové psychologie R. budou ceny nemění, t. j. že budou zrovna takové jako je díl první.

DISKUSE.

MIRKO NOVÁK:

K problému vědy o umění.

V předešlém čísle »České mysli« věnuje pí. A. J. Patzaková obšírný článek mé práci »Základy vědy o umění«, jež vyšla v březnu t. r. nákladem Filozofické fakulty Karlovy univerzity.

V ekspozici svého článku obrací se auktorka k první části mé práce, jež nese název »Noetické základy vědy o umění« a je skutečně částí základní, z níž vyvíjím, v kapitolách následujících, celý systém vědy o umění. Podobně však jako tato část je základního významu pro vše, co následuje, neboť na ní stojí právě systém vědy o umění, je základního významu ovšem i pro rozbor a kritiku této práce. Neporozuměti zde něčemu, přesmyknouti dva pojmy, přesunouti vytčená hlediska znamená v zásadě pokríviti smysl celé práce, imputovati jí jinou filozofickou tendenci a zpřetrhati základní myšlenkové spojitosti. Pak ovšem nutno v ní naléztí závěry nesouvisící s premisami a konstatovati opuštění základního hlediska. Je to totéž jako narážeti na šroub matici menší, k šroubu nepatřící, násilím strhati jeho závity a